

Гніздо Кажана

Данило Кажанівський продав душу дияволу. Скільки дівочих душ він зазнав! Коли одна дівчина наклала на себе руки, козак Ілько Косолюб зібрав людей для помсти, і Данила спалили.

Минуло майже сто років. У Миргороді планує весілля Роман Кажанівський, його наречена Ліза мала б радіти... якби не цей холод між ними. Натомість вона все частіше думає про Ярослава, кузена Романа та господаря маєтку «Гніздо Кажана». Чорні язика кажуть, що він ще гірший від свого предка. Та її нестримно тягне до нього. Між ними — прірва і гострі уламки минулого. Аби не втратити Лізу, Роман розповідає, що Ярослав — справжнє чудовисько. Та поступово Ліза усвідомлює, що справжній монстр не завжди той, що з чорними крилами...

ДАРИНА ГНАТКО



Тніздо
Катмана

Дарина Гнатко

Гніздо Кажана

РОМАН



Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2019

© Іргізова Ю. Г., 2019

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання
українською мовою, 2020

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє
оформлення, 2020

ISBN 978-617-12-7513-3 (epub)

Жодну з частин даного видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Електронна версія створена за виданням:

Гнатко Д.

Г56 Гніздо Кажана : роман / Дарина Гнатко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. — 336 с.

ISBN 978-617-12-7135-7

Данило Кажановський продав душу дияволу. Скільки дівочих душ він занапастив! Коли одна дівчина наклала на себе руки, козак Ілько Косозуб зібрав людей для помсти, і Данила спалили.

Минуло майже сто років. У Миргороді планує весілля Роман Кажановський, але наречена Ліза все частіше думає про Ярослава, господаря маєтку «Гніздо Кажана». Чорні язики кажуть, що він ще гірший від свого предка. Та її нестримно тягне до нього. Між ними — прірва і гострі уламки минулого. Аби не втратити Лізу, Роман розповідає, що Ярослав — справжнє чудовисько. Та поступово Ліза усвідомлює, що справжній монстр не завжди той, що з чорними крилами...

УДК 821.161.2

Дизайнер обкладинки Іван Дубровський

Колись давно, ще за гетьманських часів, постукався у святу обитель Преображення Господнього парубок у грубому селянському одязі. Високий він був, широкий у раменах могутніх і вродливий вродою якоюсь наче чаклунською, нетутешньою, з пишним чорнявим волоссям, що гривною густою лилося йому за спину та обмальовувало смагляве лице з високим чолом, прямим носом, тонкими, але гарного малюнку вустами та очима — такими вже чорними та пронизливими, палаючими яскравим, загадковим вогнем, що видавалися їй не за очі людини. Й саме той вогонь у його очах, а може, то був відлиск невеликої свічечки — невідомо напевне — геть налякав ченця Феодосія, старця, що мав уже чимало літ, короткозорі очі та страх перед потойбічним, котрим він набридав усій братії, коли той відчинив двері пізньому гостю. Сяйнувши у пільмі, очі ті загадкові так вп'ялися поглядом у нещасного ченця, що той зі страху ледь свічки не вронив і залякнув на порозі, мов зачаклований, з хвилину, а може, й того більш, вдивляючись настрашеними очима в дужого та вродливого юнака, а коли заговорив, голос його було ледь чутно за завиванням вітру та вдарами розлюченого грому.

— Чого тобі, юначе? — прошамкотів беззубим ротом, з підозрою вдивляючись у високу, геть вимоклу дощем постать, нахмуривши кошлаті свої, й без того похмурі густі брови.

За спиною парубка, мов сказившись остаточно, ревіла та лютувала негода, котра проливалася на землю біля монастиря нескінченні відра холодного дощу та виринала з темряви яскравими й муторними спалахами білих та рожевих блискавиць. І видавалося нещасному брату Феодосію, що негода ця наче супроводжувала гостя цього пізнього, охороняла його та підкорялася очам його загадковим.

— До вас у ченці прийшов, — відповівся гість низьким, хрипким голосом, і брат Феодосій ледь утримався, аби не сахнутися від нього, й захрестився дрібно-дрібно, як роблять то зазвичай дуже старі люди. Щось недобре, зловісне вчулося йому в тім глухуватім, низькім голосі, а слова незнайомця — так ті й узагалі перестрашили ледь не до гикавки. Та який же з нього чернець, з цього вродливого диявола, коли хоч зараз бери та малюй з нього володаря пекла для ікони Страшного суду. — Люди переказували мені, що у вас ченців приймають.

Феодосій поморщився.

— Приймають. Але це не до мене, треба до отця єгумена.

— Так ведіть мене до нього.

Як не бажалося старому Феодосію відвадити геть дивакуватого гостя, та все ж зітхнув важко та мов приречено, пошамкав щось беззвучно про себе, повагався та й повів хлопця вузькими коридорами монастирського дому до покоїв отця єгумена, про себе шепочучи, що не до добра з'явився цей хлоп при обителі, ой не до добра, і він — многогрішний Феодосій — сам впустив до святих цих стін справжнє лихо.

Так і з'явився серед братії Мгарського монастиря новий послушник, двадцятирічний Данило Кажан, сирота з села Мгар, котрий за день до свого приходу до монастиря поховав матір і кинув стару, ледь уже не розвалену вбогу хатину край села. Про матір його — красуню Настину Кажаниху — при селі ходило багато оповідок. Донька старого теслі Зосими Кажана, вона ще змолоду, за впевненими доказами сільського жіноцтва, звешталася з силою нечистою, і яке б у селі не трапилося нещастя — усе ставили в провину Настині, і не раз вона була битою, не раз утікала від розлючених односельців, коли ті не на жарт погрожувалися спалити її відьомське тіло многогрішне, хоч яке гарне воно було. Та все ж Настина, мов замовлена, уникала смерті, а потім узагалі обродилася сином Данилом, так і не збігавши до вівтаря й невідомо від кого придбавши синочка. Ото вже загуділо жіноцтво, й чого тільки не навігадувала буява жіноча уява — й пану сотнику козачому батьківство приписували, за що сотничиха не одній бабі язика покрутила, й до ченців з монастиря добиралися, що, мовляв, якийсь згрішив, спокусила, бісівська вгодниця. А потім й узагалі дійшли впевненості, що породила Настина Данила від господаря свого рогатого, і хлопця в селі від того часу й ненавиділи, й боялися, й цікавилися ним. А Данило зростав досить тихим, можливо, що дещо відлюдькуватим хлопцем, котрим мало хто піклувався, навіть і його рідна мати, котра до самої своєї смерті мала до сина досить незрозумілі почуття — могла й приголубити, а могла й копняка добрячого дати, коли траплялося бувати їй не в настрої.

Що ж привело мовчазного цього, але вродливого хлопця до обителі, не знав ніхто, а питати не питали, сам же він не розповідав, усе відмовчувався, тільки перед єгуменом сповідався, та той зберігав

таємницю його сповіді, замовчував, сповістивши братії, що Данила прийнято послушником. Та хоча єгумен його й прийняв, з братії ж цього Кажана ніхто не любив, а особлива нелюбов до нього була у старого Феодосія, котрий першим привітав його в стінах монастиря. Чи то в діда на страх його, на старості літ, після довгих років посту та молитви відкрився дар прозорливості, а чи, може, він таки геть уже розумом пошкодився від старості, та варто було йому забачити високу постать Данила, як починав він дрижати усім тілом і хреститися, нещадно смикаючи хрест тремтячими пальцями, і мов кам'янів, поки на зникне з очей Данило, а тоді шепотів під носа:

— Господи, помилуй! Сам сатана в монастирі!

Братія тільки всміхалася на ті бурмотіння діда, геть не вважаючи, що Кажан і справді був сатаною. Парубок як парубок, ну хіба що трішки відлюдькуватий і мовчазний, не любляв ні розмов, ні товариства. Але святої води не боявся й від отця диякона з пахучим кадилом зайцем наполоханим за монастирські стіни не втікав. Жив тихенько, трудився за благословенням єгумена, а те, що мав лице таке та очі полум'яні, — то що ж зробиш, вродився хлоп таким.

Спливав поволі час, спливав повз стіни монастиря, а Данило так і жив у його святих стінах. Почив у Бозі старий Феодосій, котрий так і не полишив свого й до останнього подиху вважав, що впустив у ту далеку ніч, коли вирувалася над монастирем страшна негода, самого диявола, й, помираючи, гірко плакав за свій гріх і бурмотів, що гнати геть мав того гостя. Та помер він, поховала його братія, й забулися поступово його старечі розмови, а за три роки прийняв послушник Данило чернечий постриг з ім'ям Антонія. І без того мовчазний, зробився він після постригу геть тихим, добре, коли буркне за день слово чи два, й мовчить, тільки позиркує з-під клобука. Очі в нього полишалися все такими ж — вогняними та пронизливими, й багато хто жалкувався, що від погляду його робилося людям негарно, та єгумен таким розмовам віри не мав.

На другий рік його постригу з'явився при монастирі дуже й дуже щедрий та заможний благодійник, купець, що приїхав до Лубен і торгував хутрами та перлинами, — москаль Прокіп Стоянов. Високий, рожеволиций товстун, з рудою чуприною та голосом, подібним до грому, удівець та дуже побожлива людина. Містечком шепотілися, що купець цей, котрий переїхав до Лубен назавжди, невідомо з якої

примхи змінивши Москву на маленьке містечко, був настільки заможним, що на золоті й їв, і спав, і з золота ж і впивався медовухою, коли посту не було. Та окрім золота, хутра та перлин, мав купець ще одну коштовність, найціннішу з усіх його перлин, — кохану доньку Марфу Прокопівну. Диво, якою гарною була та донечка — невеличка зростом, ладна та пригожа, геть із татком не схожа й чарівна, волосся мала темне та густе й очі материнські чорні. Успадкувала вона від татка лиш норов, й Лубни іншої подібної реготухи ще й не бачили, такою вже була веселою, й батько не міг на неї надихатися, пестував і жалкував доню з неймовірною силою й усе бідкався, що дружина його, світ Наталя Абакумівна, котра померла, народжуючи Марфу, не має щастя зріти донечку свою пречудову.

Дуже набожливий, почав Стоянов часто на служби до монастиря навідуватися, а згодом і Марфу з собою возити. А знав би купець, чим закінчиться моління доні коханої у Мгарському Спасо-Преображенському монастирі, й близько б до воріт не підпустив.

Хто його знає, чия була на то воля — Божа чи диявольська, — та трапилося після появи в монастирі Марфи Стоянової так, що закохався мовчазний та похмурий Данило-Антоній у чарівну купецьку доньку. А як закохався — палко, до божевілля, враз, здавалося, забувши про всі чернечі обітниці, що давав їх братії та єгумену. Та що там обітниці — увесь білий світ ним забувся, власне життя своє забув. Мов той сновида, мов дух неспокоєний, сновигав тепер монастирським двором, бурмотів собі щось під носа, натикаючись то на воза, то на прочанина, то на котрогось з ченців. Мов сліпий чи мертвий, вештався без цілі й оживався, прокидався тільки тоді, коли біля монастиря з'являвся багатий тарантас Стоянова, упряжений четвіркою білих коней, і з його нутрощів з'являлася красуня Марфа. Годинами міг би простояти нерухомо, милуючись стрункою постаттю та чарівним личком Марфи Стоянової, й ніщо у світі не було спроможним відірвати його від того зачарованого милування. А вона... Примхлива, випещена батечком молода красуня, можливо, й помічала відчайну закоханість молодого ченця, та вдавала, що взагалі його не існує, проходила повз нього, наче не поруч молодика, а пустку котрусь, наче не помічала його... Та й куди було помічати похмурого, злиденного ченця, коли багато заможних та вродливих женихів падалося до її маленьких ніжок, узутих у багаті хутряні черевички. А Антоній геть пропадався,

живцем згорався у коханні своєму болючому. Й ні гвалт єгумена, ні докори його, ні увіщуння, ані насміх братії та слова їхні про то, що такий багатій, як купець Стоянов, його — злидня нещасного — й на поріг свій не пустить, — ніщо не могло подіяти на закоханого вперше в житті ченця Антонія.

Єгумен, вбачаючи таке мордування, вирішив відправити його на далекий вигін пасти корів із ченцем, що був уже в літах, а коли Антоній спробував відмовитися, пригрозився, що вижене його геть за ослух. Антоній посперечався ще, але потім таки скорився, подався з Лаврентієм, колишнім козаком, на далекий випас. Вважав намісник, що відстань та розлука прохолонуть серце палкого закоханого, але сталося так...

Що саме там сталося, того вже не відав ніхто, навіть той же Лаврентій, котрий був з Антонієм на випасі. Потім різного люди балакали, що наче звівся закоханий чернець біля річки Сули пізньої ночі з нечистою силою, душу свою безсмертну не пожалкував, віддав за можливість бути разом із коханою, й вважали всі подібні розмови вигадками та побрехеньками.

Але, як би то хто про це не говорив, та повернувся Антоній після того ще більш дивним. А очі його... та в них неможливо було й поглянути, такий вогонь горівся всередині. В ніч його повернення, як й у ніч приходу до монастиря, розгулялася над селом та монастирем страшна негода. Гримало так, що гасли лампади, дерева виривало з корінням, а вітер завивав, мов то всі сили пекла вирвалися на волю й волали страшно, зібравшись під стінами обителі. Муторно та страшно було братії пережити ту ніч, й вони не поснули, зібралися у трапезній та промолилися до самого ранку.

Не було серед них одного лиш ченця — Антонія.

А вранці зник він з обителі.

Єгумен настрашився, що чи не самогубством він покінчив життя своє молоде, почав усилено молитися за заблукалу свою вівцю, котру не спромігся врятувати, й плакав гірко за сиротою тим дивним. А Антоній за тиждень з'явився в Лубнах — з'явився пишним та заможним паном. Придбав великий маєток під містом і перш за все запросив на гостину до себе купця Стоянова з чарівною донькою. Та запросив їх уже не вбогий чернець Антоній і не сирота Данило Кажан, котрий після смерті матері постукався до монастиря в латаній, грубій

сорочці. Ні, господарем маєтку був ясновельможний пан Данило Миронович Кажановський, вдягнений не в стару чернечу рясу, а в шовки та оксамити, й у котрого від бідного ченця Антонія полишилася тільки врода, могутня постать та ті вогняні, пронизливі чорні очі.

Красуня Марфа Стоянова, котра раніш презирливо відвертала від нього чарівне своє рум'яне личко, вмить, мов причаклована, закохалася, а Прокіп Стоянов, що давно мріяв віддати доньку за значного багатія, без вагань благословив її на шлюб з Кажановським.

Колишній чернець, котрий порушив обітницю чернецтва та невідомо як перетворився за один тиждень на надзвичайно заможну людину, тепер мало чим нагадував мовчазного того Антонія. Видавалося, що наче й одна то людина полишалася — й лицем вродливим, й постаттю могутньою, й гривною чорного, мов ніч, волосся, але в той же час мов іншим він зробився, геть іншим, й відразу не розібрати було, в чому саме полягалася та різниця. Та придивившись уважніше, можна було помітити й новий, жорсткий вираз його вродливого обличчя, й голос, котрий лунав раніш так рідко, а зараз звучав у всіх кутках, здавалося, будинку, заповзято наказуючи чи лаючи когось із челяді. Та особливо змінилися й без того дивакуваті його очі. Вогонь, що бачився в них раніш, тепер запалав просто з нестерпною силою, й більше хвилини ніхто не міг витримати того погляду, що пронизував людину чи не до кісток одночасно й жаром, й невимовним холодом. Холодом таким, що людина починала від нього ніби ціпеніти, кам'яніти, отямлюючись уже дуже нескоро. Навіть набожний Стоянов почав боятися зятя, й не раз можна було почути від купця, що починає він жалкувати об тім, що віддав доню свою кохану за ту незрозумілу людину, що діяв він тоді, наче затьмарений, засліплений заможністю Кажановського, яка невідомо звідки й виникла. Й усе частіш замислювався він над походженням статків свого зятя, бідкався, та нічого не міг вдіяти, адже доня його була вже належною мужу своєму.

А Марфа Прокопівна, тепер уже Кажановська, що відчувала вона? Як жилося їй дружиною ченця-селянина, котрий стрімко витнувся до заможності, хоча ще недавно не мав за душею ані гривні поганої, а хата його розвалилася край села Мгар? Про то ніхто не знав і не відав, навіть купець Стоянов, який до тріпотіння любив доньку і якому до маєтку наїздити дозволяли вкрай рідко. Ніхто не знав життя її

подружнього, тільки ж почала скоро марніти краса її пишна та квітуча, зійшов рум'янець з тугих, мов налитих, щічок, а після народження двох діток вона вже геть змарніла, схуднула, згасли очі її веселі та сяючі, пішло з них назавжди світло радощів, поступившись місцем дещо наполоханому, перестрашеному виразу. Й за якихось три роки шлюбу від колишньої реготухи, пишної та квітучої Марфи Стоянової полишилася тільки бліда, виснажена тінь, у великих очах котрої застиг незмитий часом страх. Спершу єдиною втіхою її були служби Божі, та Данило згодом заборонив їй ходити до церкви, їздити до монастиря, а коли ослухалася вона його, таки подалася до утрени, усупереч забороні Данила, то вперше торкнулися тіла її ніжного, випещеного його важкі, безжальні кулаки та шкіряний батіг. Після того в храм вона більш не ходила, й лубенці вже майже не бачили вродливої доньки купця Стоянова, котрий помер після народження свого першого онука.

Різного тоді розповідали про великий дім Кажановського. Челядь там не трималася, хоча Данило скупим не був, платня у нього за працю була високою, та все ж дівчат місцевих лякала якась муторність великого дому, коридорами порожніми й холодними котрого можна було раптом почути несподіваний стогін, що лунав, здавалося, з нутроців самих стін, або побачити тінь, котра замелькотить то в одному кутку, то в іншому, й тоді будинком тільки й чутно було, що наляканого дівочого вереску. Та особливого страху на них наводив сам Данило, котрий міг іноді виникнути з якогось темного закутка й так позиркнути своїми вогняними очицями, що дівчата ледь не вмливали від переляку. Похмурий, що зірвав із себе святий хрест, він віддав себе цілком у владу тих сил, котрі подарували йому статок та шлюб із Марфою. У його розкішному будинку неможливо було віднайти навіть маленького образу Христа, чи Богородиці, чи котрого святого, він ніколи не хрестив чола та назавжди забув дорогу до святого храму, й одна лиш згадка про монастир, у котрому прожив стільки літ і був пострижений у ченці, викликала у нього такі напади люті, що страшно було й поглянути. Друзів він не мав, із місцевим товариством не водився, сам у гості не ходив і нікого до себе не запрошував, перетворившись майже на відлюдька, в очі котрого було так лячно дивитися.

А кохання те його палке до красуні Марфи, заради котрого ступився він на хибку дорогу знання з нечистою силою, заради котрого

не пожалкував він і душі своєї безсмертної, воно якось притупилося з часом, а потім й узагалі зниклося, як і не було його зовсім, як і не блукав він, геть закоханий у Марфу, сновидою монастирським дворищем... Не було в нім уже ні тріпотіння поряд неї, ні ніжності, часто поряд неї замислювався про щось своє, байдужий геть до тої, за одну посмішку котрої не пожалкував себе. Інші сили тепер володіли його серцем та душею, й дуже скоро вже все місто перемовлялося пошепки, що Кажановський заробився справжнім чаклуном. Чого тільки тоді не навігадувала багата людська уява, й не до кінця відомо, що там було правдою, а що буявою вигадкою місцевих жителів, та безперечним полишалось одне — Данило Кажановський таки водився з нечистою силою, а дім його, маєток той багатий та розкішний, нічого у православного люду, окрім муторно-липкого страху, не викликав.

Минався час.

Марфа за десять років того дивного шлюбу зістарилася передчасно, погасла, мов та свічка на вітру, та ще до того ж пошкодилася дещо розумом, що й було не дивно за її життя. А в Данила, котрий мав більш за неї літ, видавалося, що й старості немає, тільки з роками у волоссі його чорному з'явилися дві сиві смужки, які стрічками йшли від його скронь і губилися десь у густій розкоші гриви, та ще лице заробилося більш похмурим та жорстким, якщо було не сказати — жорстоким. А ще ясний пан Кажановський, геть з часом охолонувши до дружини, заробився ласим до молодого дівочого тіла, й дівчата, мов причакловані, мов притягнені незрозумілою, але могутньою силою, безвільно, покірливо йшли в його обійми, бідненькі, геть не замислюючись над тим, що погубить їх пан, що серце його закам'яніле, підвладне тій силі, котра лиш насміхається віками з кохання, — воно ж уже не спроможне кохати, й єдине, що вабить до них пана, — то є лиш низька, тваринна пристрасть, хіть, яку він задовольнить, не переймаючись почуттями невинних душ та тіл, котрі топтав безжально та жорстоко.

Але саме ця любов до молодого, пишного дівочого тіла й загубила здавалося що всесильного Данила Кажановського. Чи то прогнівив він так уже Небеса своїм життям богопоганим, що вони поклали край його чаклунському, нечестивому існуванню, чи володар його темний відвернувся від нього й покинув захищати, тільки смерть до Данила прийшла несподівано, підкралася непомітно тоді, коли він вважав себе

ледь не за вічно живучого, не старіючи тілом. А то було чистою правдою, бо Кажановський і справді мріяв довго топтати святу українську земельку, маючи для цього всі умови й підстави.

Та трапилося йому зустріти якось Мотрю Клименкову.

Чиста, побожлива сирітка, душа невинна й добра, вона випадково потрапила на око Кажановському в полі. Він тільки поглянув на неї своїм вогняним чорним оком, як дівчина й утратила спокій, здивилася на біду собі в ті очі нечестиві, що при вигляді її краси молодої так і запалали, застигла перед ним — струнка й гарна, наче квітка, й нароблені руки її притискали до грудей серпа, котрим жала вона пшеницю, й не помітила, як пальця вразило гостре лезо... Та помітив Кажановський, відібрав у неї того серпа, кинув геть і, нахиливши голову свою буяву, вустами стер крапельки крові за дівочих пальців.

Мотря сахнулася, як молоде лоша, почервоніла лицем гарним, й очі блакитні затуманилися вмить.

— Що ви, пане? — прошепотіла, як вітром повіяла.

Кажановський усміхнувся.

— Приходь до мене, чарівнице.

В очах Мотрі заметався страх.

— Пане...

Кажановський ще раз торкнувся її врізаного пальчика.

— Приходь.

Його останнє слово пролунало не запрошенням, а наказом, він знову всміхнувся, позиркнув на неї вогняним своїм оком й, скочивши на коня, подався геть, zostавивши дівчину нещасну стовпом стояти посеред поля, допоки свідомості її затьмареної не торкнувся голос тітки-сусідки:

— Пропала ти тепер, Мотре, геть пропала. Кажан, коли затягне кого до свого клятого гнізда, то порятунку не чекай.

Нічого не відказала на ті слова Мотря, тільки поглянула на сусідку невидючим мов поглядом і весь залишок дня проходила полем, наче сновида, й увечері повернулася додому тихою та замисливою, відмовилася від їжі, котру приготувала старенька бабуся, що й виняньчила її з малечого віку, зіслалася на втому, лягла ничком на лежанку й видала, що поснула, хоча яке там спати. Палала, горілася, мов у пекельному вогні, до самого ранку, й наступного дня, коли побачила Кажановського, серце її так і забилося схвильовано, й лице

наче вогнем впалило, й зробилося так... незвично й хороше, й погано водночас. А коли Кажановський поїхав геть, тільки позиркнувши здалеку вогняним своїм оком, відчула себе так, мов навпіл її розрізали й одну частину потягнули за конем Данила.

Два дні протрималася нещасна Мотря.

А потім сама пішла до нього.

Все покинула — й стареньку бабусю, й красеня-нареченого козака Ілька Косозуба, з котрим до вінця на Покрову збиралася й котрий кохав її безмежно. І як благав не діяти тої дурниці, як молився її не йти у те логвисько диявола — та не послухалася, вирвалася з рук міцних Ілька, кинула, що ненавидить його тепер, а кохає пана Кажановського, й понеслася до того великого будинку муторного, що гордовитим одинаком стояв на березі річки Сули. Закохана незрозумілою силою, причаклована тими очима нечестивими, певна була, що чистим коханням кохає Данила й що він кохає її. Наївне, зачакловане дівча, не відало воно, що серце колишнього ченця вже не спроможне кохати, воно давно перетворилося на виснажену пустелю, а палке колись почуття до дружини Марфи — на щось незрозуміле та холодне. Й не помічала, видавалося, Мотря, яким холодним та відчуженим, дивним робився її коханий, що за речі діялися в його будинку великому.

Ніщо не вічне...

Минувся деякий час, пройшла пристрасть Кажановського до Мотрі, крижаним холодом повіявся він до неї, коли набридла вона йому, як набридали до неї інші дівчата. Й якщо вони якось переживали ту оману бісівську, що заманювала їх в обійми Кажановського, то Мотря виявилася слабкішою, а може, то вона й справді, без чаклунства покохала ще досить вродливого Данила. Та його холодність, те, що набридла йому й кохання він не має, дівчина того пережити не змогла. Принижена, розтоптана повернулася до бабусі, й Ілько примчав, усе вибачив, гутарив весело, що забуде вона ті чаклунські обійми скоро, зіграють вони пишне весілля й заживуть щасливо... Нічого не відказувала Мотря, не погоджувалася й не заперечувала, тільки мовчки дивилася на нього, а як стемнілося й Ілько пішов додому, а бабуся поснули, вислизнула тихо з хати. До Сули пішла, до будинку, де пізнала й щастя, й нещастя одночасно, довго прощалася з коханим, а потім втопилася в тихих водах Сули.

Віднайшов її сам Ілько, знову й знову занурюючись до спокійних вод річки, потім, тримаючи на руках її безживне тіло, присягнувся відомститися клятому нечестивцю за зваблення своєї коханої.

— Над тілом коханої, — шепотів він потрісканими вустами, тримаючи Мотрю мертву на руках, застиглий та нещасний серед друзів своїх козаків, що з мовчазним співчуттям стояли поряд. — Над нещасною Мотрею присягаюся помститися тому відьмакові. Він ще дізнається, хто такий є козак Ілько Васильович Косозуб.

І слова свого Ілько дотримався. Вистежував, полював він із друзями на Данила Кажановського пильно та терпляче й через місяць вловив-таки без охорони в проліску, коли той одинаком їхав конем. Кажановський, захоплений несподівано, спочатку перестрашився ватаги розлючених козаків, котрі наскочили на нього з погрозовими лицами, але швидко собою опанував і почав реготати прямо в лице Ільку. Він шепотів якісь закляття й був твердо певний у тім, що темний повелитель врятує його неодмінно, що не буде йому смерті ще довгі літа на цьому світі.

Сміх його страшний відлунням носився над проліском.

Реготався він і тоді, коли дужі козаки тягнули його до великого багаття, до вогнища, на котрому мав згоріти він як прислужник вірний нечистої сили, без страху дивлячись на палаючий уже вогонь.

Страшний то був час, коли палили розлючені козаки чаклуна Данила Кажановського за самогубство дівиці Мотрі Клименкової.

Як тільки прив'язали його до дерева, то вітер почав волати живою істотою, привидом носився над головами козаків, мов намагаючись загасити вогонь на смолоскипі, котрий тримав у руках Ілько, готуючись підпалити тіло чаклуна.

Лице його вродливе було почорнілим від горя.

— Це тобі за Мотрю, — прошепотів він посинілими вустами, поглянув напоєними болем і ненавистю очима й підніс смолоскип до ніг Данила.

Кажановський холодно розсміявся.

— Дурний хлопчисько! Невже ти й справді гадаєш мене спалити? Мене, Данила Кажановського? Дурень!

Ілько мовчав, напружено спостерігаючи, як вогонь дуже повільно, мов не бажаючи того, починає лизати яскраво-помаранчевим полум'ям ноги Данила в добротних шкіряних чоботах по коліна. Бліді уста

Кажановського тихо шепотіли щось зловісне, певне що закляття страшне, звертався він до свого темного господаря, благаючи його про порятунок, та той рятувати його чомусь зовсім не поспішався, мов забувшись геть про свого вірного прислужника, та Кажановський продовжував, й очі його при цім палали так, що в них неможливо було поглянути. Й вітер, мов скоряючись його словам, почав налітати все зухваліше, усе дужче, й всилено дмухав на вогонь, мов намагаючись загасити його за невидимою волею когось могутнього, та той не скорявся, усе вище підбирався тілом Кажановського, змушуючи того корчитися від болю, й лизав його ноги з безсердою силою. Важкі, темно-сірі хмари низько нависалися над землею, погрожували наче ось-ось пролитися на землю важкими краплями дощу й загасити вогнище. Але не проливався дощ, не гасив вітер наполегливого полум'я, й ноги Данила палали, та він тримався, хоч і корчився від болю, та не кричав.

— Проклинаю вас! — клекотів пекельною ненавистю його низький, схожий у ту мить на звірячий голос, мов батогом торкаючись лиць козаків. — Я вас проклинаю! Проклинаю! Але я ще повернуся, я повернуся! Й кожен із вас пожалкує об тім, що народився на світ!

Він поглянув на небо, потім кудись удалечінь, а коли вогонь піднявся ще вище, то нарешті не втримався й заволав, і крик той змусив застигнути увесь Божий світ, похолодив кров та серце у присутніх поряд та долинув до Мгарської обителі. Ченці здригнулися, затремтіли, й тільки старий єгумен перехрестився, прозрівши духовними очима, що то важко розлучається з тілом багатогрішна душа його колишнього ченця Антонія. Й заплакав, гірко заплакав старий єгумен, оплакував гірко душу загублену того, хто був ввірений йому на спасіння, чю душу він мав колись урятувати, але ж не врятував, прогавив і віддав її дияволу.

— Господи, прости! Господи, помилуй!

Хмари, нависаючись низько над землею, так і не пролилися жаданим для Кажановського дощем, і вогонь усе палав, хоч і тріпотів на страшному вітрі, змішуючи тріск свій із нелюдям криком Кажановського. Та поступово крик той затихнув, тільки чорний дим вирвався від вогнища вгору, крижаним страхом пройшовся навкруги.

Згорів Данило Кажановський.

1.

— Параско, дурна дівко, що ти наробила?

Пронизливий, гучний вереск баронеси Олени Назарівни Венгель-Розумовської вихором прокотився кімнатами й глухим бодем відгукнувся в голові Лізи, змусивши її поморщитися. Маман із роздратованим та злуватим виглядом сиділа у старому, обшарпаному фотелі, з якого нагарно дрантям облазився темно-синій оксамит, а вже про міцність його можна було й помовчати. Її вродливе ще, хоча й попсоване роками та важким норовом лице з великими, блакитно-сірими очима, тонким носом та невдоволено підкопиленими вустами свідчило про останній ступінь роздратування.

Ліза важко, приречено зітхнула.

Маман, що мала досить вередливий та немирний норов, не завжди була такою нестерпною, якою вона заробилася останнім часом, і Ліза знала, чому вона буянить, чому нервує... У них майже не полишилося грошей. Зосталося трішки, геть трішки, й з часом не стане чим заплатити навіть за ці обшарпані три кімнати, а тоді вже хоч на вулицю доведеться йти ночувати. Маман кожного дня діставала ті жалюгідні залишки грошей, перераховувала їх, хмурила невдоволене лице й важко зітхала. Погляд її зупинявся на шафах із одягом, вона з хвилину дивилася на одіж, котра могла їх протримати деякий час, але рішуче хитала головою й надовго замислювалася. Ліза вже знала ті думки... маман не бажала продавати залишки колишньої їхньої заможності, тягнула до останнього, й тільки коли в гаманці майже не полишалось грошей, тоді зважувалася на продаж чергової сукні. Коштовності вона збула вже давно. Ліза тільки зітхала, знаючи, що черговий такий продаж лише ще більш злує маман, і співчувала нещасному батечку, котрому, певне, так неспокійно лежалося у сирій земельці на кладовищі під Миргородом, бо не миналося й днини, аби маман не згадала його лихим, лайливим словом, щиро бажаючи перевернутися незручно в домовині разів по сто на день, а ще вдаватися вологою земелькою зі жменею черв'яків.

А був час, коли родина барона Венгель-Розумовського вважалася однією з найзаможніших у Миргороді, й маман так звикла до життя в великому будинку, до розкошів, котрі дарував їй чоловік і які зараз зникли без сліду, урятувавши їх від голодної смерті. Їхня родина була дружною та міцною, хоча Ліза знала, що особливого кохання між батьками не малося. Татко колись захопився досить привабливою Оленкою, котра змолоду була такою тендітною та граційною, а маман просто вигідно вийшла заміж, склала, як то кажуть, гарну партію. Тихий, спокійний барон, геть затиснутий більш сильною дружиною, він загалом був гарною людиною й люблячим батьком, та трапилося з ним нещастя, котре ганебно проґавила досить уважна та моторна Олена Назарівна. Барон Венгель-Розумовський почав грати в карти. Спочатку робив він то досить сором'язливо й несміливо, програвав незначні суми, й те його непотрібне захоплення полишалось непоміченим уважною дружиною, але з часом він розійшовся настільки, що не змогла його зупинити вже навіть дружина, й за три роки пустив на вітер майже увесь свій статок, а потім до нього приєднався ще й син Василь, котрий завзято допоміг батькові геть збіднити родину й полишити матір, та дуже примхливу матір без її звичного, розкішного, життя, а двох сестер у такому віці, що до них уже потрібно засилати сватів, без посагу. Щоправда, Василь надто довго не грався. Нещастя накопалося на родину з новою силою, й спочатку загинув батько на полюванні, а потім уже Василь, котрий був недурний добряче випити, убив із п'яних очей сина миргородського поважного судді. Родина загиблого, а особливо батько його, вимагали страти для Василя, та маман вдалося їх умовити, й Василь обійшовся висланням до Сибіру на десять років без права повернення до Миргорода. Поховавши батька, він помандрував до далекого Сибіру, а Олена Назарівна полишилася сама з двома доньками та купою боргів від чоловіка та сина.

Як не ридалася маман, як не відтягала ту чорну хвилину, а мусила продати великий свій, вимебльований її ж руками будинок, такий дорогий її серцю, й змінити його на досить скромний будиночок, такий маленький супроти звичного й рідного, у котрім почали мешкати інші люди. Але борги ще полишалися, й той скромний будиночок довелося замінити на оці обшарпані кімнати, які вони винаймали у старій підсліпуватій вдови-капітанші Громової. А скільки сліз вилито було

маман за цей час, скільки прокльонів пролунало на нещасну, покійну вже голівоньку заблукалого в грі ганебній батька, й вік Василю бажалося прожити недовгий за таку неприємність матері. Щоби вижити, маман потрошку, кожного разу ридаючи так гірко, що за батьком так не плакалася, продавала якусь свою коштовність, починала з дрібничок, але поступово й до більш цінних речей стала влазити, відриваючи від душі чергову каблучку діамантову чи ланцюжок, придбаний у Парижі та прикрашений смарагдами рідкісної краси.

Ліза якось заїкнулася було, що могла б піти десь попрацювати гувернанткою чи вчителькою в гімназію, з її вихованням та знанням трьох іноземних мов у цьому б перешкоди не стало, вона б змогла знайти гарне місце, й це б дозволило їм прожити, нехай і досить скромно, але прогудувалися б вони й Василю б щось вислати вистачило. Але ж треба було знати баронесу Венгель-Розумовську, щоби зрозуміти, що ця пихата й надто зарозуміла пані краще від голоду помре, ніж дозволить попрацювати котрійсь із доньок, а чи ще гірше — піде працювати сама. Нехай і померти була згодна, та все ж панею, а не прислужницею якихось шмарклявих діток тих купців, котрі й пальця, нігтика ані її, ані доньок її не були вартими. Коли Ліза таки намислила й вирішила твердо, що піде нехай не гувернанткою, тобто прислужницею в багату купецьку родину, а вчителькою до гімназії, то маман вчинила такий гвалт, що вдова Громова зо страху покликала поліція й двох дужих молодиків, вирішивши, що до мешканців її поважних у кімнати вдерся якийсь злодійко.

— Нон, Еліза, — репетувала маман, й за кепською своєю звичкою кликала дітей на іноземний лад. — Навіть і думати об тім облиш, не забувай же, хто ти є.

Ліза заплющувала очі, хитала головою.

— Я не забуваю, але й ти не забувай, що в нас скоро закінчатся останні гроші й твоїх коштовностей майже не полишилося...

Лице маман заробилося полум'яного кольору.

— Мовчать! — гарикнула вона так, що навіть їхня напівглуха бабуся, задрімавши було, прокинулася, здригнулася й часто-часто захрестилася. — Чи ж працювати, чи вчителювати я ні тобі, ні Мері не дозволю. Ні, ми вирвемося з цієї ями, до котрої нас запихнули твої батько з Базилем, і зробимо це так, аби не втратити власної гідності, не вронити нашої панської честі.

Ліза недовірливо поглянула на маман.

— Я не уявляю, як ми зможемо це зробити.

Маман дещо самовдоволено всміхнулася.

— Ну, це й не дивно, ти мрієш лиш про геройство та самопожертву, бажання піти прислужуватися заради нас, але я намислила інший вихід.

— Який?

— Ми виберемося зі злигоднів через твоє заміжжя.

Ліза здригнулася.

— Маман, я вас благаю... — Тема заміжжя була для неї занадто болісною, аби вона могла спокійно про неї говорити. Відколи пішов Назар, про це вона навіть і чути не бажала.

Але маман тільки рукою майнула.

— Елізо, не будь маленькою, тобі ж уже добре за двадцять і ти не Мері. Якщо вже Раєвський кинув тебе, коли ти з багатої нареченої обернулася на дівицю без посагу, то це ще не означає, що всі чоловіки мають бути саме такими. Твій батько тому підтвердження, бо геть не цікавився моїм посагом, а радше його майже повною відсутністю. То злидарі шукають пристойних статків у майбутніх родичів та грошей за нареченими й дають драла, коли наречена робиться бідною. А справжні багаті вони ж не такі, є серед них ті, котрих цікавить не посаг, а краса та родовитість нареченої, майбутньої дружини. І я знайду такого для тебе. Ти гарна, дуже гарна, а про родовитість твою я вже помовчу, по всій Полтавській губернії не відшукається іншої такої родовитої панянки.

Й вона справді знайшла.

Такою вона вже була жінкою, маман — ця донька дрібного поміщика з Лубенщини, котра спромоглася стати дружиною заможного барона Венгель-Розумовського. Ліза вже якось почала й забуватися про ту неприємну для неї розмову, не вірила в слова маман, бо знала, що в Миргороді омріяного маман нареченого для неї не відшукається, зростала з місцевими паничами й знала їх добре, та й вподоби вони в неї на викликали, а той, що вподобу викликав — Назар Раєвський, — він сам пішов від неї, не забажавши мати дружиною збіднілу дворянку й вранивши молоде її серце значно глибше, ніж вона сама очікувала. Серце її довго, довго болілося після того, як він розірвав заручини, й рана не бажала загоюватися, на інших чоловіків вона навіть дивитися

не бажала, а та розмова з маман — вона забулася, викинулася з пам'яті та свідомості як геть непотрібна й небажана, але... днів за п'ять маман прийшла задоволена та збуджена, мов кішка, котру почастивали мисочкою густих вершків. Поспішаючись й збиваючись, вона сповістила про то, що несподівано віднайшла для Лізи жениха.

— Елізо, люба моя, — затинаючись, шепотіла вона спочатку, поступово підвищуючи голос, без сил, здавалося, опустившись у фотель свій обшарпаний і важко віддихуючись. — Розочка Лебеденко, душенька її свята нехай буде Господом благословенна, така вже людина вона гарна, не відвернулася від нас, коли трапилося таке нещастя, не верне носа презирливо, як деякі з низькородних... Так ось вона повідала мені, що до пана Розенка вчора приїхав сам Роман Кажановський, з тих, лубенських Кажановських. — Нахиливши голову, вона запитливо поглянула на Лізу. — Ти ж знаєш, моя розумнице, хто такі Кажановські?

Ліза похитала головою.

— Ви колись розповідали, але я не запам'ятала.

Маман примружила блаженно очі.

— О, люба, Кажановські — то чи не найзаможніша родина нашого краю, але родина ця є дещо дивакуватою, якщо не сказати більш. Чого тільки не розповідають про тих Кажановських, особливо ж про їхнього далекого пращура Данила Кажана, ченця, котрий продався дияволу заради кохання купецької доньки, та щасливими разом вони наче й не були. Врешті ж потрапив той Данило у вогонь, але пам'ять про нього полишається й до цих пір. Я пам'ятаю, що ще моя нянька, коли я виявляла непослух, лякала мене, що прийде старий, обпалений чаклун Данило й украде мене, а я лиш сміялася, бо страху якось геть не мала. Я ще запам'ятала Прокопа Кажановського, правнука того Данила — дідок то був геть неприємний, нелюдимий, і плітки містечком блукали, що підчакловував він тихенько, й на Данила був надзвичайно зовні схожим. А ще переповідали, що буцімто Кажановські приречені до того, що через покоління буде в них народжуватися в роду хтось, хто успадкує повною мірою нечистий хист діда Данила, він утілиться в те дитя...

— Маман, стривайте, — зупинила її палку та завзяту промову Ліза, у котрої в голові вже кружлялося від усіх тих Кажановських з їхнім пращуром-чаклуном. — Ви що ж, хочете мене за чаклуна просватати?

Олена Назарівна майнула білою ручкою.

— То ж усе дурниці, люба, забобони темних баб. Не вірю я всьому тому й тобі не раджу. Для мене головним є те, що Кажановські ці багаті, дуже багаті. До того ж на Данила схожий Ярослав, син Кирила, а до Миргорода приїздить інший Кажановський — Роман Якович, син Якова.

— Але ж, маман, як ви можете бути впевненою у тім, що цей багатій, цей Роман Якович схоче мене сватати...

Маман роздратовано нахмурилася.

— Елізо, не будь дитиною. Ти бачила себе в дзеркало? Бачила? То, може, погано роздивилася? Ти ж, моя доню, справжня красуня, хоча й на мене не схожа, але й у Павла, нехай йому твердо лежить, не вродилася з його гачкуватим носом та довгою пикою. В бабуську пішла, поляки, вони вродою славетні, й чарівності в тобі багато, а чоловіки дуже люблять таких жінок, як ти. До того ж ти донька барона та онука польсько-німецького графа, а для безрідних тих, хоч і надзвичайно заможних Кажановських зріднитися з таким родом, як наш, буде за велику честь, вони й не поглянуть на то, що ми вимушено обідніли, тільки-но почують, яка в тебе родовитість...

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ